
NYA ARGUS

2009

Hundraandra årgången

Nr 3

Minervas uggla på en grekisk eurosland. Foto: Trygve Söderling

Kommentarer:

Universitetsstyrning och bonusprogram

Universitetsrevolt

<i>Ilkka Niiniluoto</i>	Universitetsreformen siktar mot framtiden
<i>Pekka Sulkunen</i>	Vändpunkter inom forsknings- och högskoleförvaltningen
<i>Susanna Fellman</i>	Universitetslagen och den nationella innovationsstrategin
<i>Thomas Wallgren</i>	Autonomi eller systemkolonisation?
<i>Kristian Donner</i>	Det frågtes blott, det gavs ej svar
<i>Clas Zilliacus</i>	Futuristisk föda
<i>Tom Söderman</i>	Då rektor Therman åkte på pappas cykel till Krigs- ansvarighetsdomstolen
	Teater:
<i>Nalle Valtiala</i>	En stiliserad Fröken på Svenskan

Lösnummer 5,00 €, i Sverige 50 kr.

REDAKTION:

Huvudredaktör Trygve Söderling
Redaktionssekreterare Barbro Enckell-Grimm
Niklas Bruun, Kristian Donner, Susanna Fellman, Nils Erik Forsgård, Barbro Holmberg, Martina Reuter, Tom Sandlund,
Folke Stenman, Charlotte Sundström, Ingmar Svedberg, Tom Söderman, Clas Zilliacus, Tom Östling
Manuskript till Trygve Söderling, Broholmsudden 3 C 21, 00530 Helsingfors, tfn 7592 592
Barbro Enckell-Grimm, Linnankoskigatan 24 A 1, 00250 Helsingfors, tfn 406 345 (fm, kväll) fax 406 934
Prenumerationer, honorar och arvoden: Barbro Enckell-Grimm, Linnankoskigatan 24 A1, 00250 Helsingfors
E-post: nya.argus@kolumbus.fi
http:// www.kolumbus.fi/nya.argus

PRENUMERATIONS- och ANNONSKONTOR:

Postbox 52, 00251 Helsingfors. *Prenumerationspris:* 1/1 år 40 € 1/2 år 25 € , i Sverige 1/1 år 400,- Skr, 1/2 år 250,- Skr.
Annonser: 1/1 sida 100 € 1/2 sida 70 € 1/4 sida 50 €
Sampo 800014-102076; Sparbanken Aktia, checkräkning 405511-13963
BIC: PSPBFIHH SWIFT: FI10 8000 1400 1020 76.

I detta nummer medverkar:

<i>Trygve Söderling</i>	huvudredaktör för Nya Argus, Helsingfors
<i>Niklas Bruun</i>	professor vid Helsingfors universitet och Svenska handels- högskolan, Helsingfors
<i>Kristian Donner</i>	professor i zoologi, Helsingfors
<i>Susanna Fellman</i>	docent i ekonomisk och social historia, Helsingfors
<i>Michel Grünstein</i>	ekon.mag., frilansjournalist, Helsingfors
<i>Ilkka Niiniluoto</i>	kansler vid Helsingfors universitet, Helsingfors
<i>Martina Reuter</i>	akademiforskare (redaktör för detta nummer), Helsingfors
<i>Pekka Sulkunen</i>	professor i sociologi, Helsingfors
<i>Tom Söderman</i>	Ambassadör, Helsingfors
<i>Thomas Wallgren</i>	docent och prefekt för filosofiska institutionen, Helsingfors
<i>Nalle Valtiala</i>	modersmåls lärare, författare, Grankulla
<i>Clas Zilliacus</i>	professor emeritus, Åbo

Hösten 2008 föreslog Tom Sandlund att Nya Argus skulle göra ett temanummer om universitetet. Det här numret tar avstamp i debatten om förslaget till en ny universitetslag.

Visdomen pryder Greklands eurosylt. Bilden av Minervas ugglor härstammar från ett atenskt silvermynt, värt fyra drakmer, som präglades under 400-talet, från och med 510 f.Kr.

Vändpunkter inom forsknings- och högskoleförvaltningen

I vetenskaps- och högskolevärlden lever man i de omvälvande förändringarnas tid. Det finns säkert goda skäl därtill; för cirka tio år sedan var ju universitetsmiljön en märklig relik, där ädla principer om värdesättande av resultat, forskningens autenticitet och ett omhuldande om prominenser samt en effektiv hängivelse inför sitt kall, ofta stod i bjärt kontrast till den byråkratiska och nyckfulla verkligheten. Jag tillhör dem som tycker att det finns mycket positivt och nödvändigt i utvecklingen. Men nu verkar vi ha kommit därhän att man kan börja skönja både framtidens stora linjer och vad det hela egentligen handlar om.

Om allt detta lönar det sig inte att fråga dem, som nu håller på att verkställa dessa reformer; för universitetens del universitetsledningen och undervisningsministeriet. Förespråkarna för reformen anför utmärkta och övertygande principer, och jag kan inte se något skäl till att

betvivla deras uppriktighet. Det är utmärkt om universiteten får ökad ekonomisk autonomi; det är utmärkt att de själva får välja sin ledning. Som rektorerna och kanslerna betonat gång på gång: det är bättre att universiteten själva bestämmer över sina lönesystem, jämfört med det sätt på vilket ministerierna trummade igenom det nya lönesystemet (UPJ). Och det är naturligtvis bra att universiteten kan förvalta sina tillgångar och lokaler. Det är likaså utmärkt att det kommer in "utomstående" i ledningen, det vill säga personer vars beslut inte drabbar dem själva direkt eller indirekt, via kolleger. Det är allmänt känt att en stelbenthet i vårt universitetsväsen har varit att de organ som fattar beslut bara handlat i eget intresse och saknat förmåga att bilda sig en strategisk helhetssyn.

Men kritikerna har också något viktigt att säga. För dem som är på den motsatta sidan är problemet emellertid att de öser alla sina bekymmer

de som kommer från länder utanför EU, inom vissa magisterprogram skulle vara tvungna att erlägga terminsavgifter. Det största oppositionspartiet har kommit med ett eget skuggförslag. Såsom brukligt i en fungerande demokrati, hör kulturutskottet olika parter. Målet är att lagen får sin slutliga utformning och godkänns före sommaren.

De som förnyar och de som bromsar bedömer läget om förändringsbehoven och förvaltningslösningarna på olika sätt, men – åtminstone utgående från de livliga debatterna som förts vid

Helsingfors universitet – har de till stor del en gemensam värdegrund. Båda parterna anser det vara utomordentligt viktigt att universitetet bevarar sin oberoende ställning som främjare av forskning och utbildning. Detta föranleder en optimistisk tro på att universitetsfolket, efter en lyckad övergångsperiod, energiskt kan arbeta vid ett finländskt bildningsuniversitet för en gemensam framtid.

Ilkka Niiniluoto
(övers. *Ulla Pedersen*)

över detta ena problem. De klagat över osäkra arbetsförhållanden, de bekymrar sig över de samhällsvetenskapliga och humanistiska områdena och de små läroämnenas framtid, över universitetsdemokratins representativitet, de motsätter sig tanken att tjänsteförhållanden blir anställningsförhållanden, de diskuterar rentav vilken kompetens man ska kunna kräva av universitetets rektor. Visserligen finns det anledning att vara noga även när det gäller reformer av den inre organisationen på universiteten, men de är ju inte i sig frågor som kommer att regleras i lag utan handlar snarast om omständigheter – universiteten kan och bör också ordna sitt arbete och sin administration så att de är konkurrenskraftiga både i den nationella och i den internationella kampen om en plats i det akademiska solsystemet.

Tre grundfrågor

Men det finns ändå bara tre viktiga frågor, som det råder osäkerhet kring när det gäller verkställandet av den nya universitetslagen. För det första: kommer produktivhetsprogrammet efter lagreformen att gälla universiteten? För det andra: kommer den resultatorienterade styrningen från ministeriet att fortsätta, och i så fall i vilken form? För det tredje: vad menas med ”grundfinansiering”, som man lär ska säkerställa åtminstone under denna regeringsperiod (och det är ju ganska lätt att lova, den är ju nästan över när lagen träder i kraft).

På den första frågan gav kansler Ilkka Niiniluoto följande svar, när han tillfrågades under ett samrådstillfälle på Gamla Studenthuset den 3 februari 2009: ”Nej, det kommer det inte att göra, inte när det gäller personalantalet”. Vad den där gåtfulla preciseringen innebar, förblev oklart i diskussionen, men manne det inte hänvisar till förverkligandet av produktivhetsprogrammet i pengar. Universiteten får alltså mera grundfinansiering, som utlovat, men det tas tillbaka med ränta i form av ett produktivhetsprogram. Nåja, det är trots allt bättre än att ministeriet – i det här fallet finansministeriet – skulle sätta ett tak för hur mycket forskningspersonal universiteten fick anställa med hjälp av extern finansiering.

På den andra frågan har juridiska fakultetens dekaner Jukka Kekkonen, Kai Kalima och Niklas Bruun framfört några skrämmande misstankar. Enligt dem kommer ministeriets resultatorienterade styrning inte alls att försvinna och

inte ens att minska, utan tvärtom öka och kommer att innehålla ”övriga utbildnings- och vetenskapspolitiska mål” (andra än examina och övriga mätbara resultatkriterier). Universitetens ställning som förhandlingspart försvagas i den paragraf som fastställer att såvida ett avtal inte uppnås, beslutar ministeriet självt om universitetets – alltså det enskilda universitetets – kvantitativa och kvalitativa mål. Den resultatorienterade styrningen slår alltså med hård hand både mot hela universitetsväsendet och mot varje universitet för sig. Dessutom är det meningen att man beslutar om de där övriga målen i regeringsprogrammet! Statsministern och finansministern är alltså de som står i ledningen för den finländska vetenskapspolitiken, inte endast för sektorsforskningens del, vilket redan var beslutat, utan också som vägvisare för den akademiska forskningen. Se upp lärare och forskare, se upp blivande rektorer!

Dekanerna vid juridiska fakulteten kan ha rätt i sina farhågor att det i lagen stipulerade s.k. universitetsindexet kommer att bli en nedskärningsautomat för universitetens budgetfinansiering. De uppmuntrande talen om säkerställandet av en ”grundfinansiering” är även annars oklara. Vanligtvis avser man med det den nuvarande nivån av budgetfinansieringen. Men det är ju ingen grundfinansiering. Om målen och uppgifterna växer och de dessutom innehåller andra utbildnings- och vetenskapspolitiska mål, som definieras i regeringsprogrammet, kan man naturligtvis inte säga att finansieringen tryggas, även om den skulle bibehålla sin nuvarande storlek. Termen grundfinansiering borde definieras i förhållande till rimliga produktionskostnader för någon grundfunktion, till exempel undervisningen, varvid den kompletterande finansieringen skulle vara den som kommer från Finlands Akademi, TEKES, EU, möjligtvis från Delegationen för sektorsforskning, fonder, företag och andra källor, efter konkurrens. Alla vet att så som grundfinansieringen definieras nu, är den verkligen inte tillräcklig. Av den utredning över tjänster som Westermarcksamfundet lät göra (se medlemstidning 1/2008) framgick det att för varje lärare i sociologi finns det i genomsnitt 28 grundexamensstuderande i Finland. Med sådana siffror når man aldrig i livet några placeringar på listor över toppuniversitet, och sedan får innovationsstrategierna i universitetsprogrammen säga vad de vill!

Om någon politiker läser detta och vill säkra grundförutsättningarna för en finländsk innovations- och utbildningspolitik, dvs. högskoleväsendets framtid, uppmanar jag till krav på följande enkla ändringar i riksdagsbehandlingen av universitetslagen.

1. Som självständiga rättssubjekt omfattas universiteten inte av statens produktivhetsprogram, vilket privata företag heller inte gör, även om de åtnjuter statlig finansiering för forskning och produktutveckling.

2. Universiteten befrias helt från den resultatorienterade styrningen. Konkurrensen om den kompletterande finansieringen och bedömningen av de sökande är en tillräcklig garanti för att universiteten följer riktlinjerna för innovationspolitiken i sina egna strategier – om de är värda det.

3. Säkerställandet av grundfinansieringen integreras i lagen och definieras på ett sådant sätt att den innebär tillgängligt budgetanslag för undervisningen åtminstone på nuvarande nivå (det var dekanerna på juridiska fakulteten som föreslog detta, så det är säkert lätt att få sakkunnig handledning vad gäller utformning av lagtexten).

Vad handlar det om?

Tillsvidare har jag hört talas om de forsknings- och universitetspolitiska reformerna antingen som separata frågor eller som en del av ”innovations- och forskningsstrategin”, där man ibland si, ibland så lägger ut texten om tron på forsknings- och utvecklingsverksamhetens välsignelse och behov och regeringens beslutsamhet att stödja den för att upprätthålla och främja konkurrenskraften i Finland – läs: inom ekonomin.

Men det handlar om en helhet, där universiteten är den centrala aktören, men där också sektorsforskningen, näringslivet, organisationernas och olika andra forskarorganisationer, deltar. Den tredje parten utgörs av finansieringssystemet, inklusive Tekes och Finlands Akademi, som man just nu utformar en ny lag om. Den fjärde parten består av ministerierna, kommunerna och företagen, alltså de som beställer och använder forskningskunskapen. Grovt indelat förverkligas den nuvarande omfattande omläggningen på tre fronter: på universiteten, inom sektorsforskningen och i finansieringssystemet.

En omfattande reform av hur man beräknar och fördelar helhetskostnaderna för forskningsprojekt har redan införts. Enligt det nuvarande etablerade systemet förbinder sig universitetens institutioner att erbjuda de sökande arbetsutrymmen och övrig infrastruktur om finansieringen beviljas. I gengäld får de sin del av den andel av projektens totalkostnad som finansierarna – alltså t.ex. Finlands Akademi – betalar ut. Inom kort kommer åtagandet att förutsätta att universiteten i själva verket även investerar av sina egna pengar i alla projekt. Rektorererna skickar en anvisning till dekanerna och prefekterna om storleken på de summor de varje år kan förbinda sig till. Från rektors sida bör frågan övervägas utgående ifrån vad som definieras som universitetets prioritet i regeringsprogrammet och i resultatförhandlingarna från ministeriets sida. Sedan har prefekterna inte längre möjlighet att godkänna alla de ansökningar som går från institutionen till finansierarna. Den fria konkurrensen om forskningsfinansieringen som nu råder mellan forskare och forskargrupper, blir centralstyrda forskarstrategier inom universiteten, fakulteterna och institutionerna och de styrs i sista hand av statsrådets innovations- och forskningspolitiska program.

Även om det ser så ut, är reformerna inom finansieringsstödet och universitetslagen inte ett resultat av forsknings- och innovationspolitiskt övervägande. I själva verket har de väldigt lite att göra med vetenskapspolitik. De är den konsekventa följderna av reformerna inom den offentliga förvaltningen, som har förverkligats mera ändamålsenligt i Finland än i något annat OECD-land under de senaste tjugo åren, alltså Holkeris regeringsprogram 1987. Landets regering ställer upp målen, skaffar riksdagens godkännande, gör upp program för genomförande av projekten och ställer upp mål för ministerierna. Ministerierna utformar programmen till projekthelheter, som upphandlas och genomförs av någon, som med sin inre organisation ansvarar för att målen uppnås. Systemet är inriktat på effektivitet, systematik, transparens, kostnadsstyrning, flexibilitet och verkningfullhet. Nu förverkligas projektsamhället i övermått även i den akademiska världen.

Inom förvaltningsforskningen är detta alltså inget märkvärdigt. Men när det gäller vetenskap och teknologi blir en sociolog desto mera för-

vånad över den extrema hierarki som utvecklas inom systemet. Experter inom teknologipolitik och företagsledning, som till exempel Manuel Castells och Luc Boltanski, har försäkrat för mig att kapitalismens segerrika revolution inom ICT, som fick världsekonomin att vända på 1970-talet, grundade sig på sammanbrott inom de hierarkiska ledningssystemen, som istället ersattes av en decentraliserad småföretagsamhet. Den har en beredskap för företagande och utrymme för misstag, när riskerna är små, men det finns också möjligheter till stora framgångar, i stil med Bill Gates. Utan en nätverksstruktur som saknar en fungerande helhetsplan skulle varken Silicon Valley eller Nokia vara möjliga. Nu förenar man forsknings- och innovationssystemet med ett ledarskap, som snarare hänsyftar på en företagsledning för storindustrin, kopierad från massarméerna under början av förra seklet, än

på Silicon Valley. Det set ut som om man förbereder sig på en landstigning i Normandie och inte på vetenskapliga genombrott.

Ingen verkar diskutera de här frågorna. Alla reformprojekt rullar vidare på sina håll, väjer undan för förändringar inom sina egna gränser, och ingen egentligen vetenskapspolitisk debatt drivs. I samband med universitetslagen och universitetens organisationsreformer talar man länge och väl om ledarskap. Helheten utvecklar sig mot ett tidigare sällan skådat hierarkiskt resultat. Ändå måste jag ställa frågan: är det någon som leder detta?

Pekka Sulkunen

En finskspråkig version av texten har publicerats som ordförändens spalt i Westermarck-samfundets medlemsbrev.

(Övers. *Ulla Pedersen*)